

קריאת המגילה בצבור ופרסום הנס

א. קריאת המגילה שלא בזמנה ביחיד

איתמר במגילה ה ע"א: "אמר רב: מגילה בזמנה – קורין אותה אפילו ביחיד שלא בזמנה – בעשרה. רב אסי אמר: בין בזמנה ובין שלא בזמנה – בעשרה. הוה עובדא וחש ליה רב להא דרב אסי, ופירש רש"י: בזמנה – ביד. מתוך שהיז חובה בו ביום על כל יחיד ויחיד, קורין אותה אפילו ביחיד, דהכל קורין בו ואיכא פרסום נס. שלא בזמנה – כגון כפרים המקדימים ליום הכניסה, אין קורין אותו אלא בעשרה, דבעינן פרסום ניסא. ורב אסי אמר בין בזמנה ובין שלא בזמנה – מצוה לחזור אחר עשרה משום פרסומי ניסא. אבל אי לא אשכח עשרה, לא אמר רב אסי דלא ליקרי, שאין אסור קריאתה ביחיד, אלא מצוה לקרותה בעשרה. משמע מפירושו רש"י, דרב ורב אסי לא פליגי אלא בלכתחילה, דלפי רב קורא היחיד במגילה בזמנה לכתחילה, ולפי רב אסי לכתחילה בעינן עשרה, אך בדיעבד יוצא גם ביחיד.

בתוספות שם ד"ה הוה עובדא כתבו: "מכל מקום הלכתא כוותיה דרב, דהא ר יוחנן אית ליה כוותיה בפרק שני (יט ע"ב) דקאמר הקורא במגילה הכתובה בי הכתובים לא יצא, ומסיק: הא ביחיד (יצא) הא בצבור (לא יצא). אלמא שקורי אותה ביחיד. וכן הלכה, דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן, וכל שכן הכא דקיימי בחו שיטתא וכו'" (לפי הרא"ש מגילה פ"א ס"ו ו כך פסק רבנו תם).

וכן פסק הר"ף, וז"ל: "זאע"ג דחש לה רב להא דרב אסי, קיימא לן כרב, דהא ר יוחנן קאי כותיה דאמרין לקמן וכו'. ושמעינן מינה דקורין אותה ביחיד כרב, דאמו בזמנה קורין אותה ביחיד."

חזינן מדברי הר"ף והתוספות דסברי דרב ורב אסי פליגי אהדדי, ולפי רב אסי לעולם אין קורין מגילה ביחיד, ותמיד בעינן עשרה. ולית הלכתא כוותיה, אלא כרב דס"ל דבזמנה קורין אותה ביחיד, כיון דר' יוחנן נמי סבר כרב. נמצאו שיטות רש"י והר"ף חלוקים בהסבר הסוגיא.

בעל המאור משיג על הר"ף ואומר, שרב אסי סובר שמצותה לכתחילה לקרותה בעשרה משום פרסומי ניסא, אבל אם קראה ביחיד לדברי הכל יצא, בין בזמנה ובי שלא בזמנה. ר' יוחנן, שסובר שיצא ביחיד, אומר דבריו בין לפי רב ובין לפי רב אסי ממילא לא מוכח כלל דהלכה כרב.

במשנה מגילה דף כג ע"ב שנינו: "אין פורסין על שמע וכו' בפחות מעשרה וכו'"

ולא שנו שם מגילה דאינה נקראת בפחות מעשרה. משמע דעשרה אינם מעכבים במגילה. אם רב אסי ס"ל דבעינן עשרה אף בדיעבד ולעיכובא, הו"ל לגמרא להקשות ממתניתין על רב אסי. מדלא הקשו על רב אסי, מוכח דס"ל דעשרה אינם לעכובא, ושפיר גם יחיד יוצא בה, וממילא לא שייך למיתני במתניתין. מכאן מוכיח בעל המאור שרב ורב אסי לא פליגי אלא בלכתחילה, אם מצוה לקראה בעשרה, אולם בדיעבד לדברי הכל גם יחיד שקראה – יצא. נמצא שבעל המאור אוזל בשיטת רש"י.

בעל המאור הוסיף לדקדק כן מדברי רב אסי, דאמר "קורין אותה בעשרה", ולא אמר "אין קורין אותה אלא בעשרה", דזו לשון המעכבת. משמע דרק בלכתחילה מצותה בעשרה, משום הידור מצוה ופרסומי ניסא.

אולם הרמב"ן במלחמת ה' דחה ראית הרו"ה ממתניתין דמגילה כג ע"ב שממנה מוכח לכאורה שרב אסי מודה שבדיעבד יחיד הקורא מגילה בזמנה יצא. הרמב"ן הסביר שאין הנדון דומה לראיה כלל, המשנה עוסקת בחובות המוטלות על הצבור, דהיינו: כאשר יש צבור חלה חובה של אמירת קדיש, קריאת התורה וכו'. על זה קובעת המשנה דאינם בפחות מעשרה, ובאותן מצוות לא חלה חובה על היחיד לומר קדיש וברכו וכו'. אבל במצות מגילה מוטלת החובה על היחיד ועל הצבור כאחד, ויחיד חייב לפי רב אסי לקבץ עשרה, ולקרוא בפניהם מדין פרסומי ניסא. ואף אם אותם עשרה כבר יצאו ידי חובת המגילה, מכל מקום היחיד מקבצם וקורא בפניהם, כיון שמוטלת עליו החובה לקרוא בעשרה משום פרסומי ניסא. לפיכך – טוען הרמב"ן – לא שייך כלל לדמות מגילה למצוות המנויות במשנה. ממילא, ר' יוחנן דפסק דיוצא גם כשקוראה ביחיד, פליגי ארב אסי, וס"ל כרב, ושפיר מוכחת שיטת הר"ף.

הרמב"ן הוסיף להוכיח דבריו מזה שרב חש ועביד עובדא כרב אסי, דמוכח שלרב אסי גם בדיעבד לא יצא ביחיד, ולכן חש רב לשיטת רב אסי. אבל אם רב אסי מודה שיוצא בדיעבד גם ביחיד, למה היה לו לחוש ?

ב. מקום פירסום הנס במצות מקרא מגילה

הר"ף, הרמב"ן, המאירי ור"ת ביארו שרב ורב אסי חולקים, ופסקו הלכה כרב, שיחיד בזמנה קורא מגילה לעצמו גם בלכתחילה. וצריך עיון מהו שורש מחלוקתם, שהרי פשיטא לכלי עלמא דמגילה נקראת משום פרסומי ניסא, ואם כן במה נחלקו ?

נראה לי בשיטת רב ששני ענינים תקנו חכמים בקריאת המגילה: האחד הוא עצם קריאת המגילה כהודאה וזכר לנס (קריאתה זו הלילא); והשני הוא ענין פרסום הנס. רב סובר שעיקר התקנה בקריאתה הוא הענין הראשון כהודייה וזכר לנס, וזה מוטל על כל יחיד ויחיד. אולם הענין השני – פרסום הנס – הוא רק בגדר הידור

מצוה, שהוא נספח למצוה ואינו מעיקרה. לכן יחיד בזמנה מקיים את עיקר המצוה על ידי קריאתה ביחיד, וגם מתקיים אצלו פירסום הנס במידה מסוימת, כיון שקוראה בזמנה כאשר כל ישראל קוראים אותה. אלא אם ברצונו לקיים מצוה בהדוד, יטרח לקבץ עשרה לפחות על מנת לפרסם את הנס ברבים. אך אין זו חובתו הבסיסית. לכן לא בעינן עשרה כדי לצאת ידי חובה.

רב אסי טובר, שעיקר תקנת הקריאה הוא פרסום הנס ברבים. לפיכך מצוה לקראה בעשרה דוקא. חובה זו הטילוה על כל יחיד ויחיד לעשות לפרסום הנס על ידי קריאתה בצבור. אם כן העשרה הם תנאי וחלק בקיום גוף המצוה, ואין יוצאים ידי חובה בקריאתה בפחות מעשרה.

נמצא שר' יוחנן, שפסק שיחיד יוצא בקריאת המגילה בין הכתובים, סובר כרב דוקא, כיון שלפי רב אסי אף פעם אין יוצאים בקריאתה ביחיד, דהתקנה היתה רק ברבים. לכן הכריעו הפוסקים הנ"ל כשיטת רב. לפי זה נ"ל ליישב קושית בעל המאור – מדוע לא הקשו בגמרא על רב אסי ממתניתין דמגילה, דתנן התם דברים שעשרה מעכבים בהם, כגון קדיש וקדושה וכו', ואם רב אסי סובר שגם עשרה הם לעיכובא במגילה, היתה המשנה צריכה לכלול בתוכה גם מצות מגילה. מכאן הוכיח הרו"ה, שרב אסי מודה לרב שבדיעבד יחיד הקוראה יוצא. ולכך עשרה הם לא לעיכובא, ואין לזה מקום במשנה. ונ"ל שאף על פי שעשרה הם לעיכובא לפי רב אסי, מכל מקום אין לכלול מצות מגילה באותה משנה. וזה על פי מה שכתב הרמב"ן במלחמות שם: המשנה במגילה כוללת מצוות שצריכות קיום בעשרה משום דברים שבקדושה ומשום כבוד השכינה. אך מגילה לא צריכה עשרה משום דברים שבקדושה אלא משום פרסומי ניסא, ואין לזה שייכות לכבוד שכינה, אלא בעינן עשרה ויותר לפרסום הנס. ולכן אין לדמות את שני הענינים זה לזה, ולא קשיא מידי.

כאמור, הרי"ף ור"ת ועוד פסקו בזה כרב, אולם בה"ג וסמ"ג, שבארו אף הם את הסוגיא כנ"ל, מכל מקום פסקו כרב אסי. ועיין ב"ח סוף סי' תרצ.

ג. חובת פרסום הנס חלה על הציבור

הר"ן על הרי"ף במגילה שם הקשה, וז"ל: "ואם תאמר, והא דרשינן לעיל מדכתיב משפחה ומשפחה להביא משפחות כהונה ולויה שמבטלים מעבודתן ובאין לשמוע מגילה כלומר בצבור. ולרב אמאי, והא איהו דאמר בזמנה קוראין אותה ביחיד לכתחילה? יש לומר, דאפילו רב מודה דמצוה מן המובחר לקרותה עם הצבור משום פרסומי ניסא וכו'... משום דרוב עם הדרת מלך. מיהו ס"ל לרב שלא הטריחוהו חכמים לכנוס עשרה כדי לקרותה." מוכח מדבריו נמי, שלפי רב כל ענין פרסומי ניסא: הוא למצוה מן המובחר כהדור מצוה, ואין זו חובה מעיקר הדין, ולא הטריחוהו לכנוס עשרה לקרותה.

אבל עדיין צריך עיון, וכי משום מצוה מן המוכרח או משום ברוב עם הדרת מלך, שאינם אלא בבחינת הדור מצוה ולא מעיקרה, ידחו כהנים עבודתם, ושל בית רבי יבטלו מתורתם? האם מצות תלמוד תורה ומצות עבודה, שהן בודאי עקרי מצוות, לא ידחו הידור מצוה של מגילה? ואם כן, מהי סברתו של רב שמודה בזה (הרי רב עצמו אומר זאת בדף ג), ובעל כרחו חייב להודות בכך, שהרי הובאה שם ברייתא מפורשת כוותיה.

ושמא טובר הר"ן שהידור מצוה, כשמקיימים אותו הוא נהפך לחלק מגוף המצוה והוא מצוה מהודרת, שאין להפריד בין עיקר לבין ההידור בעת קיום המצוה בהידור. לכן מסביר הר"ן, שמחמת קיום מגילה בהידור מתפרסם הנס ביותר, ויש בכוחו לדחות תלמוד תורה ועבודה במקדש. מכל מקום אין חיוב לכתחילה לקיימה בהידור לשיטת רב, כדלעיל. ועדיין צ"ע.

ונלענין לישב את קושית הר"ן בדרך אחרת: הגמרא בדף ג דורשת מהפסוק משפחה ומשפחה, שמשפחות כהונה ולויה מבטלין מעבודתן ובאים לשמוע מקרא מגילה. משמע שדרשה זו עוסקת בצבור של כהנים ולויים, שבדאי מונים יותר מעשרה, ואם יקראו לעצמם יקיימו פרסום נס בעשרה. אלא שחכמים שבאותו דור תקנו שגם הם, כצבור קטן, ילכו ויצטרפו לצבור הגדול והקבוע יותר, כדי שיהא פרסום הנס בפומבי וברוב עם. נמצאנו למדים מדרשה זו הלכה מחדשת, שעל צבור קטן חל חיוב של פרסום נס בגדול, ואין זה הידור מצוה גרידא, אלא חיוב מעיקר התקנה, עד כדי כך שבכוחו לדחות מצות ת"ת ומצות עבודה. ובזה לא קשה על רב, דהוא עוסק ביחיד, ודרשת הפסוק מחדשת הלכה בצבור: כיון שבעשרה יש פרסום נס מצד שהם צבור, הם אינם יכולים עוד להיפרד, ואדרבה חייבים להצטרף לצבור גדול יותר משום פרסומי ניסא, לקיים משפחה ומשפחה.

ד. פרסום הנס דוקא בבית הכנסת

הטור בסימן תרצא כתב, וז"ל: "וצריך שתהא כתובה לבדה, שלא תהא מחוברת עם הספרים. ואם היא מחוברת עמהם, וקרא בה יחיד — יצא, בלבד שתהא נגללת כספר תורה. אבל בצבור לא יצא זכו". כתב בעל העטור ז"ל: הא דאמרין בצבור לא יצא — פירוש: בבית הכנסת, שהוא מקום צבור, ובעי פרסומי ניסא, אבל שלא בבית כנסת — אפילו בעשרה יצא. ולי נראה, דכל עשרה מיקרי צבור לכל דבר, ואין חילוק אם בבית כנסת או לא."

בי" שם ד"ה כתב ב"ה: "טעמו משום שאף על גב דעשרה מיקרו צבור בכל מקום שהם, היינו לענין קדיש וקדושה וכיוצא בהם, דאכל בי עשרה שריא שכינתא. אבל בדברים שהם משום פרסומי ניסא כל שאינם בבית הכנסת לא הוי פרסומי כולי האי, והלכך חשיבי כיחיד לענין זה."

הב"י אמנם הסביר את סברתו של בעל העטור, אבל לא גלה לנו מנין שאב את

החלוק שבין צבור בבית הכנסת לצבור שמחוצה לו. ונראה שמקורו מסוגית הגמרא הנ"ל: התוס' שם ד"ה מבטלין הקשו: "וקשה, אמאי מבטלין. הלא אחר הקריאה יש הרבה שהות לעבודה? וי"ל, דכיון דמהאיר היום היו זמן עבודה, והם מניחים אותה בשביל הקריאה, משום הכי קרי ליה בטול. וא"ת, ויעשו עבודתן מיד, ואח"כ יקראו את המגילה לבדם? וי"ל, דטוב לקרות עם הצבור, משום דהוי פרסומי ניסא." וקשה על תירוץ התוספות: וכי הכהנים והלוויים בפני עצמם לא היו צבור? והיו יכולים לקרוא לבדם ולקיים פרסום הנס בשופי, ועדיין למה לבטל עבודתן? יתכן שקושי זה עמד בפני בעל העטור, ולכן פירש שהכהנים והלוויים במקדש היו בבחינת צבור שמחוץ לבית הכנסת, שגדון לענין מגילה כיחידים, שחלה עליהם חובת פרסום הנס מדרשת הכתוב משפחה ומשפחה, תעליהם מוטלת החובה להצטרף ולהתכנס בבית הכנסת הקבוע של כלל הצבור, משום ששם דוקא מתקיים פרסום הנס, וכפי שפרש בית יוסף בדעת בעל העטור.

ומזה ראייה להסברנו בשיטת רב: מדברי בעל העיטור מוכח שיש חילוק בין צבור, שחלה עליו חובת פרסום הנס מעיקר התקנה על פי דרשת משפה ומשפחה, לבין יחיד בזמנה שקורא לעצמו לכתחילה מעיקר הדין. פרסום הנס אצל היחיד הוא רק בבחינת הידור מצוה, שתלוי ברצונו, ולא חייבוהו לטרוח אחר עשרה.

ה. פרסום הנס מתקיים בדיעבד גם בקורא יחיד

לפי רש"י, רב עמרם הרא"ש רב ורב אסי אינם חולקים, אלא שרב אסי קבע שמצוה לכתחילה בעשרה משום פרסומי ניסא, ורב סבר שגם ביחיד יש פרסומי ניסא ויוצא ידי חובת הפרסום, אלא חש להא דרב אסי, דהיינו הודה לו שלכתחילה צריך עשרה, ורק בדיעבד יחיד יוצא בזמנה.

ויש להבין במה נחלקו? רש"י כתב שם בדברי רב אסי שתמיד מחייב עשרה לקריאתה, "אבל אי לא אשכח עשרה, לא אמר רב אסי דלא ליקרי, שאין אסור קריאתה ביחיד, אלא מצוה לקרותה בעשרה." מדברי רש"י נראה שהיתה הו"א לאסור קריאת מגילה ביחיד. מהי הו"א זו? נראה לי, שהיה מקום לומר בדעת רב אסי שחייב מגילה בעשרה הוא כמו קריאת התורה, המנויה בין הדברים שצריכים עשרה דוקא משום דברים שבקדושה, ואסור לקרוא ביחיד. לכן פירש רש"י, שבמגילה אין הדבר כן, ואין אסור לקרותה ביחיד. ויתכן לומר, שלדעת רב אסי התקנה לכתחילה היתה לקרות בעשרה כמו בקריאת התורה, אבל לא מטעם דברים שבקדושה, אלא משום פרסומי ניסא. כלומר: מאחר שחייבו לפרסם את הנס על ידי מקרא מגילה, קבעו שיש לקרוא בעשרה דוקא, כמו בקריאת התורה שהיא מדברים שבקדושה. אלא כיון שקריאה בעשרה היא לעכובא, משום דברים שבקדושה, הוה אמינא, שמי שאין לו עשרה לא יתקיים אצלו פרסום הנס כלל, לכן

תקנו חובה גם על היחיד לקרותה, וחייב עשרה הוא רק לכתחילה.¹ נמצא שלשיטת רש"י ובעל המאור רב פסק שיחיד בזמנה יוצא בקריאתו, וגם רב אסי מודה לו, אלא שהוא סובר שלכתחילה צריך לקרוא בעשרה, ולא משום הידור מצוה, אלא מעיקר התקנה בדומה לדברים שבקדושה. אלא שמפני פרסומי ניסא תקנו קריאה גם ליחידים.

לפי זה מובנת הוכחת בעל המאור, שלרב אסי דין עשרה הוא רק לכתחילה ולא לעכובא מזה שלא הוזכר מקרא מגילה במשנה בין הדברים הצריכים עשרה לעכובא. לפי הסברנו הנדונים דומים: אכן תקנו מגילה בעשרה בדומה לשאר קריאות המוזכרות שם במשנה, ובכל זאת המשנה לא הזכירה קריאת מגילה. אין זה אלא מפני שאין עשרה מעכבים בקריאתה.

ר' יוחנן (ברף יט ע"ב) אמר: "הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים — לא יצא. ומחו לה אמוחא: בצבור שנו". מכאן דקדקו התוספות שביחיד יצא, ומכאן הוכיחו שר' יוחנן סובר כרב שיחיד בזמנה יוצא. בעל המאור כתב על זה, שגם אם עברו וקראו במגילה שבין הכתובים בצבור יצאו. ואם כן, קשה מדברי ר' יוחנן, שהרי להדיא אמר לא יצא ואוקימנא בצבור, ואיך כתב בעל המאור שיצא? בעל המאור פירש את דברי הגמרא כך: לכתחילה חשבנו שתקנו לקרוא את המגילה בפני עצמה כאיגרת, משום פרסומי ניסא, שתהיה ניכרת לעצמה. וסברנו, שדבר זה הוא לעכובא בין ביחיד בין בצבור. אולם "מחו לה אמוחא", היינו מחו על קדקדה של דעה זו, ואמרנו: "בצבור שנו". ומעתה, כשם שעצם ענין קריאה בצבור אינו לעכובא, אלא מצוה לכתחילה, גם הקריאה באיגרת כך. ולכן, פוסק בעל המאור, אם עבר וקראה מבין הכתובים, אפילו בצבור, יצא, שהרי על כל פנים אינם גרועים מיחידים. אמנם רב עצמו מודה שלכתחילה מצוה מן המובחר לקרוא את המגילה בצבור, כמו שמוכח בסוגיא ברף ג, שדרשו מ"משפחה ומשפחה", וכן של בית רבי בטלו ת"ת למקרא מגילה, וברייתא מסייעת להם, ורב עצמו סובר שם כך. ומוכח שגם רב סובר שמצוה להדר אחר עשרה, ומצוה מן המובחר ברוב עם, ולא די בעשרה. וכך אמרו במפורש, דרב חש להא דרב אסי שיקראו בעשרה לכתחילה.

ו. ההלכה למעשה

להלכה מביא הטור בסימן תרצ את דברי הרא"ש, שפסק כרב עמרם גאון לפי

1. אם חייב העשרה בקריאת המגילה אינו משום דבר שבקדושה, אם כך גם נשים, ואולי גם קטנים טובים לכך, וכמו שלענין קידוש השם בפרהסיא גם קטנים ונשים נחשבים בעשרה. ועוד נפ"מ דלא בעינן עשרה שטרם יצאו יד חובתם, אלא אפילו עשרה שכבר קראו ויצאו יד חובתם, ואפילו אם כבר קראו בעשרה. ואכן באור-זרוע (הל' מגילה סי' שע, והובא בהגהת אשר"י פ"א סי' ו) הסתפק אם שלא בזמנה, כשצריכים עשרה, האם צריך שיהיו בני מצוה. ובאשר להצטרפות נשים לעשרה — בעל ההשלמה כתב שאינן מצטרפות, ובנמוקי יוסף מבואר שמצטרפות. — תע' עורך

